

Розділ I

ТЕОРЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ З ЗАГАЛЬНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 351.862.4:159.9

М.Й. Варій

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА У КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГІЇ

У науковій статті розкривається психологія безпеки особистості, держави і суспільства як самостійний вид національної безпеки. Вперше здійснено класифікацію психології національної безпеки за напрямками, сферами життєдіяльності і видами.

Ключові слова: національна безпека, психологія національної безпеки, психологічна безпека особистості, психологічна безпека суспільства, психологічна безпека держави.

Як відомо, під **національною безпекою** найчастіше розуміють систему заходів, спрямованих на запобігання й ліквідацію загроз для стійкого розвитку *особистості, суспільства й держави*.

Так, дослідник В.Л. Ортинський пояснює: «Цей термін фактично є калькою з англійських слів «national security», які у принципі можна перекласти і як національна, і як державна безпека, що нерідко і роблять деякі автори. На підґрунті цього національну безпеку України можна виразити як систему заходів, спрямованих на запобігання й ліквідацію загроз для стійкого розвитку особистості, суспільства, економіки й держави» [7, с. 3].

Оскільки центральним поняттям теорії безпеки є поняття «загроза» як сукупність «умов та чинників, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам особистості, суспільства і держави» [7, с. 4], то «протилежним національній безпеці є небезпека, яка виявляється як сукупність умов і чинників, що спричинюють порушення нормального функціонування й розвитку людини, суспільства, економіки чи держави. Безумовно, рівень небезпеки може мати такі рівні: високий, середній і низький. Кожен з таких рівнів має свої критерії. Однак обов'язковими критеріями кожного з них є ступінь соціальної та психічної напруженості в суспільстві» [7, с. 3–4].

Російський дослідник О.О. Прохожев виділяє шість видів національної безпеки за конкретними сферами життєдіяльності: економічну, соціально-політичну, військову, екологічну та інформаційну [6, с. 46–47]. Звідси видно, що ні один вид безпосередньо не можна віднести до психологічного чи соціально-психологічного. Проте психологічні аспекти національної безпеки є вельми важливими, оскільки вони пов'язані з усіма сферами суспільної життєдіяльності та суттєво впливають на них. Це підкреслює й В.Л. Ортинський: «...Сьогодні необхідно усвідомити та науково обґрунтувати всі аспекти національної безпеки, соціальну і психологічну сутність, джерела, рушійні сили тощо. Без цього неможлива подальша практична діяльність щодо забезпечення національної безпеки, тобто розв'язання завдань, спрямованих на формування стійкого й стабільного українського суспільства, розкриття сутності загроз його безпеці та шляхів їх подолання» [7, с. 3].

На наш погляд, мова повинна йти про психологічну безпеку як самостійний вид національної безпеки. Однак її сутність, структура, значущість і необхідність у науковій літературі фактично не розкриті, внаслідок цього тема нашого дослідження є актуальною.

Аналізуючи стан дослідження проблем психологічної безпеки особистості, держави і суспільства, можна зробити висно-

вок, що ці психологічні аспекти національної безпеки фактично не вивчені, хоча наукову дискусію з означених проблем уже започатковано [2; 3, с. 5–9].

Водночас, більшою мірою розглядалася лише інформаційно-психологічна складова психології національної безпеки, котру вважали центральним, визначальним її компонентом. Однак часто сутність інформаційно-психологічної безпеки зводиться до ідеологічно-психологічних заходів. У книзі за редакцією О.О. Прохожева дається такий перелік інформаційно-психологічних (ідеологічних заходів): «активізація пропаганди необхідності дотримання міжнародних договорів та угод, інформаційно-психологічний вплив на держави з метою втримання їх від надання допомоги країнам, які готують конфлікт (беруть участь у конфлікті), здійснення ідеологічного, пропагандистського та психологічного впливу на конфліктуючі сторони, інформування населення та війська (сили) щодо причин та істинних цілей конфлікту, психологічні операції щодо запобігання розпалювання національної ворожнечі, шовіністичних та інших деструктивних настроїв, зрив психологічних операцій на міжнародному рівні та всередині країни» [6, с. 204–205].

Без всякого сумніву, це не відображає багатого змісту і структури психології національної безпеки держави. Фактично, залишаються науково не обґрунтованими десятки аспектів психології національної безпеки, її структура, види тощо.

Тому *метою* нашого дослідження є обґрунтування сутності психології національної безпеки, її структури, напрямів і видів. Звідси визначено такі завдання:

- 1) розкрити сутність психології національної безпеки;
- 2) охарактеризувати структуру національної безпеки, розкрити її напрями і види.

Для розв'язання першого завдання необхідно з'ясувати психологічний зміст понять «безпека» та «небезпека» (загроза, ризик) у контексті життєдіяльності конкретних громадян і соціальних груп.

У психологічному плані безпека в державі – це функціонування конкретної психіки індивіда (громадянина) та соціальної психіки різних людських спільнот у зовнішньому психічному середовищі (суспільстві), яке не викликає накопичення в них негативного психоенергетичного потенціалу. Безпека є умовою особистісного росту, самоактуалізації та самореалізації особистості громадянина. Її відсутність спричинює деформацію психіки людини: травмування її власного «Я», занижену самооцінку, тривогу, страх, паніку, депресію та ін.

Небезпека в державі у вимірах психології – це наявність у суспільстві й державі негативного психічного (сукупності факторів), яке сприяє накопиченню негативного психоенергетичного потенціалу в індивідуальних психіках громадян і соціальних психіках різних людських спільнот, що приводить до виникнення в окремих громадян негативних психічних утворень у вигляді негативних установок, переконань, цінностей, залежностей, станів тощо, а в соціальних спільнотах – різних негативних соціально-психологічних явищ (соціального песимізму, злоби, ненависті, розчарування, страху, тривожності, депресії та ін.), які дезорганізують функціонування їх соціальної психіки і руйнують стан соціально-психологічної стабільності у суспільстві, тобто спричиняють соціальну напруженість, дезорганізацію, конфлікти, протистояння, протиборство та ін.

Пояснимо, що під психічним розуміється будь-яке явище, котре «вміщує в собі психоенергію будь-якої полярності і може взаємодіяти з людською психікою та іншим психічним» [1, с. 222]. У нашому попередньому дослідженні виявлено, що «у психічному, його психоенергії закодовані думки, почуття, волевовільні акти, стани, ідеї, установки та інше, які можуть бути несвідомі, підсвідомі, свідомі й надсвідомі для індивіда, а також різні за величиною енергетичного потенціалу. У цей самий час кожна думка, висловлювання, емоція, почуття, вчинок, дія, акт поведінки й сама поведінка та діяльність як окремого індивіда, так і будь-якої соціальної спільноти несе в собі певний заряд

психоенергії, який викидається (впливає) на інші суб'єкти соціального буття» [1, с. 222].

Навіть матеріальні, інформаційні, історичні, духовні, політичні, ідеологічні, військові, навчально-бойові, бойові, екстремальні, космічні, планетарні, дієві, мисленнєві, чуттєві та поведінкові форми існування психічного перетворюються (розоб'єктивуються) в певний психопотенціал, а останній, за відповідних умов, об'єктивується у вказані форми існування психічного [1, с. 222]. Дія негативного психоенергетичного потенціалу часто дезорганізовує нормальну діяльність психіки людини.

Ми підкреслюємо, що зовнішнє психічне складається з різних субстанцій психічного, котрі існують у вигляді специфічної психоенергії. Ця психоенергія може бути різною за обсягом і полярністю, а стосовно впливу на поведінку й життєдіяльність людей, соціальних груп – позитивною, нейтральною або негативною [1, с. 222–223]. Слід додати, що у психіці може накопичуватись як позитивний, так і негативний психоенергетичний потенціал. І чим вищий рівень його накопичення, тим більша ймовірність «вибуху», тобто розоб'єктивації та об'єктивації у відповідні дії і вчинки [1, с. 225].

Як бачимо, сутність таких властивостей психіки, як об'єктивація та розоб'єктивація психоенергії, полягає в тому, що психоенергія може перейти, трансформуватися в конкретні предмети і явища, тобто об'єктивуватися, а за відповідних умов знову перейти, трансформуватися з предметів і явищ у психоенергію, тобто розоб'єктивуватися [1, с. 225].

Наприклад, зовнішнім психічним, яке загрожує національній безпеці, є соціальні й політичні конфлікти та нестабільність; наявність безробіття; позиція і змістовна спрямованість засобів масової інформації (ЗМІ); соціальна бідність; тривала дія негативних емоцій; духовна, соціальна, емоційна і фізична депривація; соціальна несправедливість; наявність конфліктів; правова незахищеність; соціальний песимізм; протистояння або протиборство на релігійному чи етнічному підґрунті; соці-

альна деградація; відсутність соціально-психічної єдності народу та ін.

Ці та інші психологічні явища дезорганізують соціальну психіку народу (як державно-політичної нації). Під їхнім впливом у ній відбуваються зміни, формується відповідний соціально-психологічний стан суспільства.

Суспільство може перебувати в одному з трьох станів:

- 1) соціально-психологічної стабільності;
- 2) соціально-психологічного напруження;
- 3) соціального психозу.

Кожен з цих станів може мати три рівні вираження: *низький, середній і високий.*

Безумовно, стан соціально-психологічного напруження, а тим більше стан соціального психозу є загрозою національній безпеці держави. Національна безпека пов'язана із соціально-психологічною стабільністю суспільства. Її забезпечують ефективна економіка, високий рівень соціальної сфери, мудра й доцільна політика.

Мова йде про надійність (захист) життєвого простору громадян суспільства, контроль над владою, захист від негативного інформаційного впливу, від духовної агресії, злочинності, а також забезпечення соціально-психологічної єдності народу, недопущення самоправства, самодурства й непрофесіоналізму, національного зрадництва чиновників, соціальних і природних нещасть, міждержавних і громадянських воєн, авторитаризму, тоталітаризму, диктатури, потрясінь і лих, революцій, контрреволюцій, переворотів і пугтів, поневолення і втрати національних ресурсів тощо.

На основі викладеного можна зробити висновок, що *психологічна складова* (підсистема) системи національної безпеки виражається сукупністю різних явищ: а) **за напрямом:** *психологічна безпека особистості, психологічна безпека суспільства, психологічна безпека держави;* б) **за сферами життєдіяльності:** психологія економічної безпеки, психологія політичної

безпеки, психологія соціальної безпеки, психологія духовної безпеки, психологія екологічної безпеки, психологія військової безпеки; в) **за видом:** індивідуально-психологічна безпека, соціально-психологічна безпека, професійно-психологічна безпека, морально-психологічна безпека, політико-психологічна безпека, релігійно-психологічна безпека, інформаційно-психологічна безпека, етно-психологічна безпека, елітно-психологічна безпека, владно-психологічна безпека (рис.).

Індивідуально-психологічна безпека спрямована на попередження й усунення загроз з боку інших громадян, людських спільнот, економіки, політики, екології, суспільних і державних інститутів, суспільства і держави, які унеможливають всебічний розвиток особистості громадянина, розкриття ним і втілення своїх здібностей, його самоактуалізацію, самореалізацію і руйнують психічне здоров'я.

У цей самий час здійснюється формування психологічної готовності кожного громадянина до суспільно корисної діяльності, позитивного ставлення до влади, правильного співвідношення власного і суспільного тощо.

Соціально-психологічна безпека ставить мету попередження й усунення з боку громадян, людських спільнот, соціальної сфери, економіки, політики, екології, суспільних і державних інститутів, суспільства і держави загроз для нормального функціонування соціальної психіки різних людських спільнот і народу в цілому. Вона спрямована на підтримання суспільства у стані соціально-психологічної стабільності.

Професійно-психологічна безпека має за мету попередження й усунення загроз внаслідок некомпетентної, непрофесійної діяльності окремих громадян, керівників різних рівнів у сфері політики, економіки, духовності, освіти, інформації, екології та ін.

Морально-психологічна безпека спрямована на попередження й усунення загроз, які руйнують моральні засади функціонування суспільства.

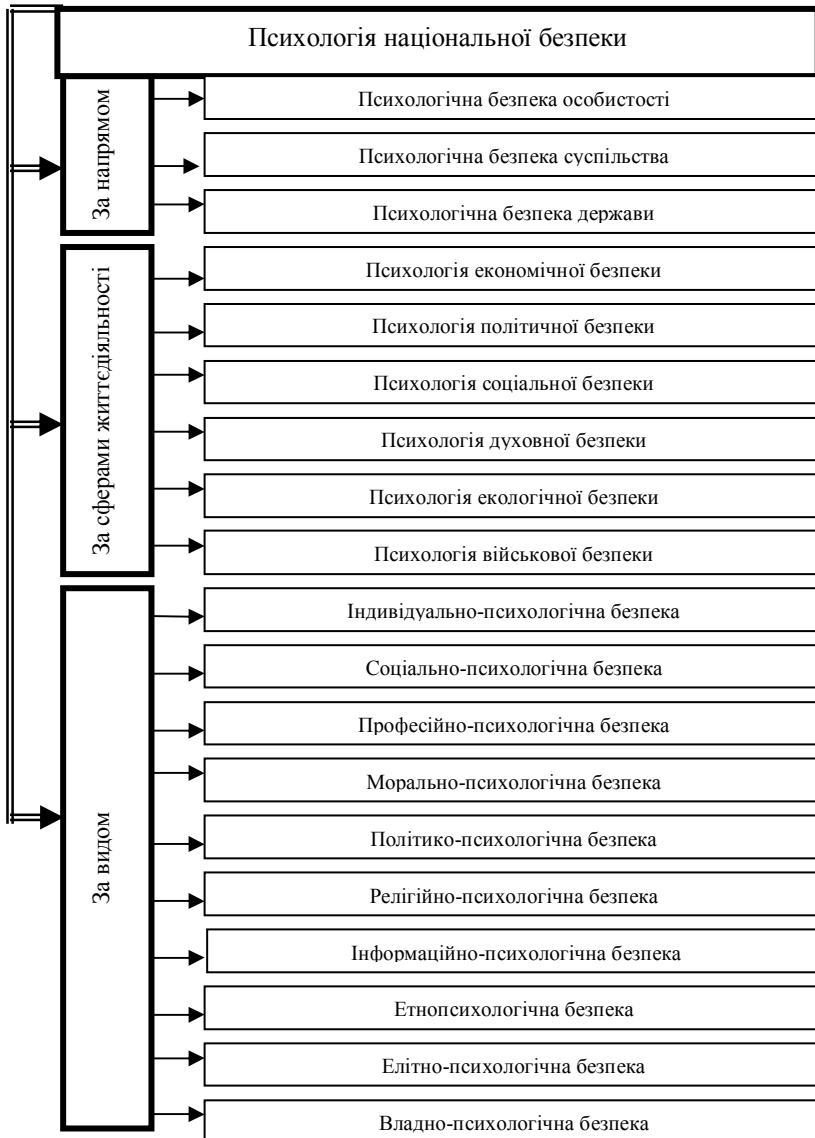

Рис. Класифікація психології національної безпеки за напрямом, сферами життєдіяльності і видами

Політично-психологічна безпека спрямована на попередження й усунення загроз функціонуванню соціальної психіки окремих спільнот і народу, а також індивідуальних психік громадян внаслідок політичної діяльності як специфічного зовнішнього психічного з негативним психоенергетичним потенціалом.

Релігійно-психологічна безпека спрямована на попередження й усунення загроз для громадян, людських спільнот, соціальної сфери, економіки, політики, екології, суспільних і державних інститутів, суспільства і держави, а також для функціонування соціальної психіки народу з причин релігійних конфліктів та міжконфесійного протистояння і боротьби, діяльності культових спільнот (сект) як специфічного психічного. *Релігія* може бути і позитивним, і негативним чинником впливу на психічне здоров'я громадян і національну безпеку. Але сьогодні в Україні, наприклад, більш наявний, на нашу думку, традиційний підхід до віри у Бога, ніж смисловий, бо вона (віра) не вросла в людські серця і душі – Божі заповіді ще не стали сутністю дій і вчинків тих, хто істинно вірує, живе з Богом у серці.

Інформаційно-психологічна безпека має за мету попередження й усунення загроз з боку інформаційного впливу як зовнішнього психічного на індивідуальну психіку кожного громадянина й соціальну психіку людських спільнот і народу. Будь-яка інформація – це специфічне психічне, яке позитивно, нейтрально або негативно впливає на індивідуальні психіки окремих громадян і соціальну психіку суспільства загалом.

Сьогодні війни можна вести і без застосування військової сили, тобто психологічним й інформаційно-психологічним способом. Спроби впровадження інформаційного тоталітаризму (експансіонізму) пов'язані з боротьбою за розширення сфер контролю за допомогою засобів масової інформації. При цьому йдеться не просто про контроль та врахування суспільної думки, а й, головним чином, про масове маніпулювання, створення автоматично конформної особистості.

На жаль, держава часто не здійснює контролю за впливом ЗМІ на соціальну психіку суспільства та окремих людських спільнот, а також на індивідуальну психіку кожного громадянина. Нині є всі підстави стверджувати, що, наприклад, в Україні загалом не враховують характеру впливу ЗМІ на настрої, емоційні стани, активність та установки громадян, особливо молоді.

Етнопсихологічна безпека спрямована на попередження й усунення загроз з боку малих етнічних спільнот, їхньої діяльності та взаємодії у суспільстві, а також руйнування соціальної психіки корінного етносу.

Владно-психологічна безпека спрямована на попередження й усунення загроз з боку влади, стилю управління державою, поведінки чиновників, їхньої професійної компетентності, діяльності державних інститутів та ін. Влада завжди здійснює певний позитивний, нейтральний або негативний вплив на людей, змінюючи їхні психічні параметри, як-от: ціннісні орієнтації, психологічні установки, свідомість та ін. В умовах соціальної нерівності завжди виникають ускладнення, відносини залежності, примусу, насильства, що здійснюються за допомогою сил і засобів, які підпорядковані владі. Наприклад, наявність подвійних стандартів, переслідування опозиції, інакомислення, неправда, відсутність відкритості, порушення прав і свобод особи, помилки у виборі стилю управління державою та ін. спричинюють негативні психічні і соціально-психічні явища.

Елітно-психологічна безпека спрямована на попередження й усунення загроз з боку інтелектуальної, економічної та політичної еліти. Власне професійність еліт, рівень їхньої свідомості та відданості своїй державі, її близькість чи віддаленість від свого народу, ставлення до національних цінностей і прагнень, життя громадян тощо суттєво впливає на соціальну психіку народу, а значить – на соціально-психологічний стан суспільства та національну безпеку.

Таким чином, у психологічному плані безпека в державі – це функціонування конкретної психіки індивіда (громадянина) та соціальної психіки різних людських спільнот у зовнішньому психічному середовищі (суспільстві), яке не викликає накопичення в них негативного психоенергетичного потенціалу. Безпека є умовою особистісного росту, самоактуалізації та самореалізації особистості громадянина.

Її відсутність спричинює деформацію психіки людини: травмування її власного «Я», занижену самооцінку, тривогу, страх, паніку, депресію та ін.

Небезпека в державі у вимірах психології – це наявність у суспільстві й державі негативного психічного (сукупності факторів), яке сприяє накопиченню негативного психоенергетичного потенціалу в індивідуальних психіках громадян і соціальних психіка різних людських спільнот, що приводить до виникнення в окремих громадян негативних психічних утворень у вигляді негативних установок, переконань, цінностей, залежностей, станів тощо, а в соціальних спільнотах – різних негативних соціально-психологічних явищ (соціального песимізму, злоби, ненависті, розчарування, страху, тривожності, депресії та ін.), які дезорганізують функціонування їх соціальної психіки і руйнують стан соціально-психологічної стабільності у суспільстві, тобто спричиняють соціальну напруженість, дезорганізацію, конфлікти, протистояння, протисторова та ін.

Психологічні аспекти національної безпеки виражаються сукупністю різних явищ: а) **за напрямом:** психологічна безпека особистості, психологічна безпека суспільства, психологічна безпека держави; б) **за сферами життєдіяльності:** психологія економічної безпеки, психологія політичної безпеки, психологія соціальної безпеки, психологія духовної безпеки, психологія екологічної безпеки, психологія військової безпеки; в) **за видом:** індивідуально-психологічна безпека, соціально-психологічна безпека, професійно-психологічна безпека, морально-психоло-

гічна безпека, політико-психологічна безпека, релігійно-психологічна безпека, інформаційно-психологічна безпека, етно-психологічна безпека, владно-психологічна безпека та елітно-психологічна безпека.

1. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / М.Й. Варій. – [3-тє вид.]. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 1007 с.

2. Варій М.Й. Психологічні основи національної безпеки / М.Й. Варій // Психологічні аспекти національної безпеки: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (22–23 березня 2007 року). – Львів: Арал, 2007. – С. 11–16.

3. Варій М.Й. Руйнівна психологія, що склалася в українському суспільстві як загроза національній безпеці / М.Й. Варій // Психологічні аспекти національної безпеки: тези Другої міжнародної науково-практичної конференції. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – С. 6–11.

4. Варій М.Й. Соціальна психіка нації: наукова монографія / М.Й. Варій. – Львів: СПОЛОМ, 2002. – 184 с.

5. Васюк А.Г. Можливості людини та психологічний захист особистості в контексті національної безпеки / А.Г. Васюк // Психологічні аспекти національної безпеки: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (22–23 березня 2007 року). – Львів: Арал, 2007. – С. 42–44.

6. Общая теория национальной безопасности: учебник / под общ. ред. А.А. Прохожева. – Изд. 2-е, доп. – М.: Изд-во РАГС, 2005. – 344 с.

7. Ортинський В.Л. Становлення національної безпеки України і наука / В.Л. Ортинський // Психологічні аспекти національної безпеки: тези Другої міжнародної науково-практичної конференції. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – С. 3–8.

8. Психологічні аспекти національної безпеки: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (22–23 березня 2007 року). – Львів: Арал, 2007. – 244 с.

9. Психологічні аспекти національної безпеки: тези Другої міжнародної науково-практичної конференції. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – 264 с.

Варій М.Й. Национальная безопасность в контексте психологии.

В научной статье раскрывается психология безопасности личности, государства и общества как самостоятельный вид национальной безопасности. Впервые осуществлена классификация психологии национальной безопасности по направлениям, сферам жизнедеятельности и видам.

Ключевые слова: национальная безопасность, психология национальной безопасности, психологическая безопасность личности, психологическая безопасность общества, психологическая безопасность государства.

Variy M.Y. National security in the concept of psychology.

The article deals with the psychology of the security of an individual, state and society as a separate type of the national security. The classification of the psychology of the national security according to the directions and spheres of vital activity and types is carried out for the first time.

Key words: national security, psychology of national security, psychological security of an individual, psychological security of society, psychological security of the state.

